

Roman KISIEL

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
kisiel@uwm.edu.pl

Marcin KAMIŃSKI

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
marcinkaminski2305@gmail.com

Katarzyna IDŹKOWSKA

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
katarzyna_idzkowska@sggw.pl

TOŻSAMOŚĆ NARODOWA W PROCESIE GLOBALIZACJI

ABSTRACT National identity in the globalisation process

Globalisation is the notion that has no single, universal definition. Although every theoretician has a different perception and definition of it, there is no doubt concerning the fact that the process of the global economy internationalisation initiated already during the times of great geographic discoveries leads to deepening the relations across the national borders all over the world as concerns economic, social and technological relations. The integration understood in that way, as well as the ease of crossing the borders involved in it, leads to the questions concerning the national identity, sovereignty and feeling of belonging. In extreme cases, it may be the reason for aversion to citizens of other countries. The assume objective of the paper is to highlight the issue of national identity in the process of progressing globalisation and integration of countries and societies in the global scale as well as the analysis of contemporary values and customs at the background of progressing integration and melting of nationalities. For that purpose, questionnaire based survey covering 210 respondents (divided into three groups – high school students, students of tertiary schools and people over 50 years of age) living in Warmińsko-Mazurskie voivodship was conducted. The studies on the attitude of the Poles to other nationalities were complemented by

the results of the survey by the Public Opinion Research Centre presented in the work "Attitudes of the Poles towards other nations".

Słowa kluczowe: globalizacja, tożsamość narodowa, dyskryminacja, tolerancja

Keywords: globalisation, national identity, discrimination, tolerance

WSTĘP, CEL I METODYKA BADAŃ

Początki globalizacji sięgają czasów wielkich odkryć geograficznych, kiedy to nastąpiła kolonizacja nowych terenów, często związana z niszczeniem miejscowych kultur. Samo pojęcie globalizacji po raz pierwszy zostało użyte prawdopodobnie w latach 50. XX w. Podobnie jak w przypadku większości pojęć globalizacja nie ma jednoznacznej i uniwersalnej definicji. W literaturze charakteryzowana jest jako długotrwały proces integrowania się gospodarek ponad granicami państw, dzięki pogłębianiu różnych powiązań (handlowych, inwestycyjnych, kooperacyjnych), co prowadzi do powstania współzależnego w skali światowej systemu ekonomicznego¹. Powstaje więc globalna gospodarka. Pojęcie globalizacji oznacza także wzrost powiązań między podmiotami życia międzynarodowego oraz wzajemne, często asymetryczne oddziaływanie na wszystkie płaszczyzny życia społecznego, od umiędzynarodowienia kapitału i rynków do kultury masowej, finansów czy migracji. W literaturze socjologicznej rozważania na temat globalizacji koncentrują się w głównej mierze na tym, jak przebiega proces tworzenia się kultury światowej. Nie trudno dostrzec, że pojęcie globalizacji występuje w każdej dziedzinie nauki, choć inaczej będzie ją definiował np. ekonomista, a inaczej socjolog².

Procesy globalizacyjne mogą różnie wpływać na przywiązanie ludzi do narodu. Z jednej strony mogą powodować pojawienie się tożsamości ponadnarodowych, z drugiej zaś prowadzić do wzmocnienia poczucia przynależności do własnego narodu i silnej identyfikacji ze społecznościami regionalnymi. Globalizacja może też wpływać na świadomość ludzi, wywołując w nich potrzebę obrony zagrożonej tożsamości kulturowej, obyczajów czy tradycji³.

Profesor Leszek Kołakowski w analizie pojęcia tożsamości narodowej wyróżnia następujące kryteria:

- 1) istnienie „ducha narodowego”, który znajduje odzwierciedlenie w życiu duchowym i kulturalnym oraz zachowaniu w obliczu zagrożenia,
- 2) istnienie świadomości historycznej – wspólne symbole, język, dorobek kultury,

¹ A. Zorska, *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Warszawa 2002, s. 14-15, *Przedsiębiorczość*.

² A. Rzepka, *Globalizacja w teorii i praktyce*, Poznań 2013, s. 10-12.

³ W. Misiak, *Globalizacja – więcej niż podręcznik. Społeczeństwo, kultura, polityka*, Warszawa 2007, s. 79-80.

- 3) zdolność przewidywania, projektowania, zabezpieczania przyszłości (tj. obrona, edukacja itp.),
- 4) zdefiniowane granice terytorium,
- 5) umiejscowienie swojej grupy odniesienia w czasie⁴.

Polacy uważani są za naród zachowujący w dużym stopniu historyczną pamięć oraz wysoką świadomość etniczną, lecz w obliczu globalnej integracji formułowane są obawy o zachowanie polskiej tożsamości narodowej. Integracja istotnie wpłynie również na poczucie patriotyzmu, a wielu ekspertów obawia się, że polska tożsamość kulturowa zniknie i zostanie zastąpiona ogólną, międzynarodową tożsamością.

W artykule podkreślono znaczenie świadomości narodowej we współczesnym, zglobalizowanym świecie. Inspiracją do jego napisania był incydent, który miał miejsce w marcu 2012 r. Mowa o studencie rozpowszechniającym naklejki obrażające osoby narodowości arabskiej, które przebywały w Olsztynie w ramach wymiany studenckiej. Sytuacja ta pokazuje, jak zróżnicowane mogą być postawy wobec innych narodowości. Z jednej strony kosmopolityzm negujący wszelkie podziały kulturowe, z drugiej zaś nacjonalizm uznający sprawy własnego narodu za najważniejsze. W związku z powyższym jednym z celów było zbadanie stosunku studentów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego do mniejszości narodowych oraz wpływu postępującego procesu globalizacji na poczucie tożsamości narodowej Polaków. Pozwoliło to uzyskać odpowiedź na pytanie: czy wobec narastającej integracji kulturowej Polacy chcą czynić swą tożsamość bardziej otwartą? W artykule przedstawiono także analizę poglądów, wartości, przyzwyczajzeń i obyczajów. Autorzy prześledzili zmiany w ich postrzeganiu w obliczu postępującego procesu globalizacji, a więc także wobec integracji między narodami.

Cele szczegółowe sprowadzały się do odpowiedzi na następujące pytania: jaką rolę odgrywa tożsamość narodowa w życiu jednostki, a jaką w życiu zbiorowości?, jakie podstawowe czynniki ją kształtują?, jaką rolę w procesie kreowania tożsamości odgrywa religia, a jaką historia?, czy Polacy są dumni z przynależności do narodu polskiego i czy dostrzegają jego odmiennosc na tle innych narodów? Hipoteza, której weryfikacji podjęli się autorzy, brzmi następująco: w dobie postępującego procesu globalizacji ludzie strzegą własnej kultury, ale jednocześnie są otwarci na poznawanie innych kultur.

Badania nad tożsamością narodową w dobie procesów integracyjnych zostały przeprowadzone na przełomie czerwca i lipca 2013 r. za pomocą autorskiego kwestionariusza ankietowego. Próba badawcza objęła 210 mieszkańców województwa warmińsko-mazurskiego, których podzielono na trzy grupy: osoby powyżej 50. roku życia, studentów Uniwersytetu i olsztyńskich licealistów. Pytania dotyczyły m.in. akceptacji odmiennych kultur, tolerancji i postaw społecznych, a także przywiązania do miejsca pochodzenia, zamieszkania, regionu, kraju i narodu. Skorzystano także z wyników badań Centrum Badania Opinii Społecznej dotyczących stosunku Polaków do innych narodów.

⁴ E. Skotnicka-Illasiewicz, *Powrót czy droga w nieznaną? Europejskie dylematy Polaków*, Warszawa 1998, s. 69, *Monografie i Studia – Centrum Europejskie UW*.

GLOBALIZACJA I TOŻSAMOŚĆ NARODOWA WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE

Pojęciem globalizacji określa się wielowymiarowe i skomplikowane procesy zachodzące w skali ogólnoswiatowej. Dokonują się one w różnych sferach, m.in. ekonomicznej, technicznej, socjologicznej czy kulturowej. Przypuszcza się, że największy – jak do tej pory – postęp procesu globalizacji nastąpił w sferze ekonomicznej, czego głównym przejawem jest tworząca się stopniowo globalna gospodarka⁵.

Hasła „globalizacja” nie ma w polskich słownikach wyrazów obcych. Z objaśnienia słowa „globalny” można wnioskować, że istotą omawianego pojęcia jest jego ogólnoswiatowy zakres. Ogólnie globalizację można rozumieć jako proces tworzony przez zjawiska lub działania o wymiarze ogólnoswiatowym. W ujęciu ekonomicznym pojęcia globalizowania i globalizacji odnoszą się najczęściej do działalności gospodarek, rynków, przedsiębiorstw, konkurencji, kapitału⁶.

Globalizacja stanowi wyższy, bardziej skomplikowany i złożony etap procesów umiędzynarodowienia działalności gospodarczej. Proces ten został zapoczątkowany w XIV w. wraz z rozwojem zamorskiej działalności przez kompanie handlowe. Jednak dopiero w drugiej połowie XIX w. nastąpił znaczny wzrost zasięgu ekspansji przedsiębiorstw wywołujący integrację wielu rynków i gospodarek przez przepływ kapitałów. Przełom XIX i XX w. jest uważany za pierwszy etap globalizowania działalności gospodarczej. Proces ten został jednak zahamowany przez dramatyczne wydarzenia polityczne w okresie od I do II wojny światowej. Kolejnych kilka lat poświęcono na odbudowę gospodarek wielu krajów. Następujący w tym okresie rozwój nauki, rynku międzynarodowego, a także rosnący potencjał gospodarek to czynniki, które zapoczątkowały drugi – współczesny – etap globalizacji działalności gospodarczej⁷.

Gospodarki poszczególnych krajów są włączane w ogólnoswiatowy system, powiązany międzynarodowymi transakcjami i procesami. Narasta więc systemowa zależność gospodarek krajowych, które przenika i przekształca realizowana w skali międzynarodowej działalność gospodarcza. Stopniowo tworzy się globalna gospodarka, w której ekonomicznie dominujące kraje uzależniają się od siebie w zakresie handlu, inwestycji oraz kooperacji przedsiębiorstw. Aby uzyskać doskonale funkcjonującą globalną gospodarkę, niezbędna jest liberalizacja handlu międzynarodowego, inwestycji przedsiębiorstw oraz przepływu siły roboczej.

Na początku lat 90. globalizacja przyniosła wiele korzyści. W latach 1990-1996 przepływy kapitału do krajów będących w fazie wzrostu gospodarczego wzrosły sześciokrotnie. Powołanie Światowej Organizacji Handlu (WTO) w roku 1995 miało stanowić w handlu międzynarodowym coś w rodzaju rządów prawa. Przypuszczano, że skorzystają

⁵ J.H. Dunning, *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Reading (Mass.) 1992, s. 287.

⁶ A. Zorska, *Ku globalizacji?...*, s. 13.

⁷ Taż, *Globalizacja konkurencyjności przedsiębiorstw transnarodowych i jej implikacje dla Polski*, Warszawa 1995, s. 53, *Raporty – Instytut Rozwoju i Studiów Strategicznych*, 39.

na tym zarówno kraje rozwinięte, jak i rozwijające się. Globalizacja miała dać wszystkim bezprecedensowy rozkwit⁸. Jednak ludzie szybko zaczęli protestować. Robotnicy fabryczni w USA zaczęli dostrzegać zagrożenie ze strony Chińczyków. Rolnicy z krajów rozwijających się doszli do wniosku, że nie mają szans konkurować z rolnikami ze Stanów Zjednoczonych, gdzie produkcja rolna jest wysoko subsydiowana. Aktywiści walki z HIV i AIDS zauważyli, że porozumienia handlowe mają istotny wpływ na podniesienie cen leków. Ci, którzy chcieli chronić dorobek własnej kultury, dostrzegli zbyt wiele zagrożeń, jakie niesie za sobą globalizacja. Protestujący nie przyjmowali argumentów, że pod względem ekonomicznym globalizacja w ostatecznym rozrachunku wszystkim przyniesie korzyści.

Liczba kontekstów występowania terminu „tożsamość narodowa” i nadawanych mu znaczeń jest bardzo duża. Wynika to m.in. z jego popularności. Jedną z trafniejszych definicji sformułował Anthony Smith, który napisał: *jeśli prawdziwe jest stwierdzenie, że terminy i pojęcia stają się modne wówczas, gdy zjawiska, które opisują, zaczynają być problematyczne, to wyjaśniałoby to popularność określenia „tożsamość narodowa” obecnie. Nie ma wątpliwości, że w rozwiniętych przemysłowych społeczeństwach tożsamość w ogóle, a tożsamość narodowa w szczególności jest przedmiotem szerokiego zainteresowania, zarówno w świecie nauki, jak i na innych obszarach [...] jest prawdziwie cechą naszych czasów, a w szczególności okresu po 1945, fakt, że tożsamość narodowa stała się preferowanym pojęciem używanym do określenia kulturowych i społecznych aspektów narodu*⁹.

Zainteresowanie tożsamością narodową jest względnie nowe. Po raz pierwszy pojęcie to zostało użyte 40-50 lat temu w naukach społecznych, a na stałe weszło do literatury w latach 80. XX w. Ważną przyczyną podniesienia pytań o tożsamość narodową była rozpoczęta w Niemczech debata nad odpowiedzialnością państwa za zbrodnie nazizmu. Impulsem do wprowadzenia kategorii „narodowa” do pojęcia tożsamości była, jak w większości przypadków, niemożność wyjaśnienia nowych zdarzeń, wyzwań za pomocą istniejącej dotychczas aparatury pojęciowej, która była albo odrzucana z powodów nadużyć o charakterze ideowo-politycznym, albo niezdolna do integracji refleksji na temat czynników warunkujących funkcjonowanie narodów. Wzrost zainteresowania tożsamością narodową wiązał się ze zwróceniem uwagi badaczy na kwestie narodowe. Wielu socjologów podkreśla, że naród nie był istotnym zagadnieniem dwudziestowiecznych nauk społecznych. Wyjątek mogą stanowić prace autorstwa badaczy z Europy Środkowo-Wschodniej, co tłumaczyć można uwarunkowaniami historycznymi¹⁰. Jerzy Szacki napisał: *[...] naród nie należał nigdy do żelaznych tematów [...]. O narodzie pisano wiele razy, ale nie należał on do jej [...] głównych przedmiotów zainteresowania*¹¹.

⁸ J.E. Stiglitz, *Wizja sprawiedliwej globalizacji. Propozycje usprawnień*, przeł. A. Szeworski, Warszawa 2007, s. 26-27.

⁹ A.D. Smith, *Interpretations of National Identity*, [w:] *Modern Roots. Studies of National Identity*, eds. A. Dieckhoff, N. Gutiérrez, Aldershot 2001, s. 169, *Contemporary Trends in European Social Sciences*. Tłum. własne.

¹⁰ M. Waldenberg, *Uwagi o roli czynnika narodowego w Europie Środkowo-Wschodniej*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 1997, nr 1, s. 9-31.

¹¹ J. Szacki, *Koncepcja narodu w socjologii i historii. Podobieństwa i różnice*, „Przegląd Powszechny” 1986, nr 5, s. 183.

Wydaje się, że współcześnie tożsamość narodowa jest w dalszym ciągu najdonioślejszą, najtrwalszą i najistotniejszą formą tożsamości zbiorowych. Tożsamość narodowa jest wszechobecna, jest zjawiskiem globalnym, którego nie można zamknąć w ramy systemów politycznych czy gospodarczych. Jak powiedział Anthony D. Smith, *w tym kontekście spełnił się sen nacjonalistów – świat stał się miejscem, które zamieszkują narody, a obecność elementów składowych tożsamości narodowej w każdej płaszczyźnie życia jest wyraźnie widoczna*¹².

Globalizacja prowadzi do wyodrębniania się nowych typów więzi i tożsamości narodowych, obejmujących szerszym niż dotychczas zasięgiem zbiorowości o charakterze już nie tylko lokalnym, etnicznym i regionalnym, ale także narodowym. Postępująca „kompresja” czasoprzestrzeni oraz środowiska kulturowego na całym świecie sprawia, że dochodzi do łączenia tradycyjnych wytworów materialnych, obyczajów, języków, elementów wierzeń religijnych i tożsamości narodowych różnego rodzaju grup etnicznych, co w rezultacie prowadzi do powstawania nowych, ponadnarodowych i wielopłaszczyznowych porządków oraz przestrzeni kulturowych¹³.

Pluralistyczne i heterogeniczne zbiorowości kulturowe powstają na skutek nakładania się na siebie trzech głównych rodzajów tożsamości narodowej. Pierwszym z nich jest tożsamość szeroka, globalna, ponadnarodowa, transrasowa (w rodzaju amerykańskiej, europejskiej czy islamskiej). Szybkie tempo tworzenia się takich zbiorowości społeczno-kulturowych stymulowane jest poszukiwaniem przez różne i przemieszane pod względem pochodzenia wspólnoty rasowe i etniczne szerszego, wspólnego rodzaju identyfikacji. Stosunkowo „młode” pod względem pluralizmu kulturowego społeczeństwa, jak choćby brazylijskie czy kanadyjskie, stanowią dla członków różnorodnych grup atrakcyjny punkt odniesienia i wzorzec w procesie kształtowania solidnych więzi obywatelskich, językowych i kulturowych. Uniwersalizacja kulturowa nie „wyrwa” członków społeczności z ich naturalnego środowiska, a jedynie nadaje uniwersalnego, szerszej akceptowanego charakteru ich grupowej identyfikacji¹⁴.

Kolejnym typem tożsamości narodowej w procesie globalizacji jest tożsamość o węższym zakresie niż europejska czy amerykańska. Bazuje ona na tradycyjnych i etnicznych cechach odrębności kulturowej, takich jak język czy więź terytorialna i państwowa. Jest to tożsamość typu narodowo-obywatelskiego, homogeniczna, jednorodna. Dominującym rodzajem identyfikacji i orientacji postaw ludzkich jest w tym przypadku przynależność do swojego narodu, natomiast bycie członkiem szerszej społeczności jest elementem drugoplanowym. W takiej sytuacji poczucie „polskości” czy „niemieckości” stanowi jedynie elementy składowe szerszej rzeczywistości, jaką jest bycie Europejczykiem.

Ostatnim rodzajem tożsamości narodowej jest tożsamość wąska, ekskluzywna, partykularna. Identyfikacja kulturowa w tym przypadku zawiera się w różnorodności poszczególnych, bardzo nielicznych, lokalnych grup społecznych o charakterze zarówno

¹² A.D. Smith, *National Identity*, Harmondsworth 1991, s. 15-16, *Penguin Books*.

¹³ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012, s. 662-663.

¹⁴ M. Castells, *Siła tożsamości*, przeł. S. Szymański, Warszawa 2009, s. 43-45, *Wiek Informacji*, 2.

etnicznym, jak i rasowym. Ten rodzaj przynależności charakteryzuje m.in. lokalne, plemienne skupiska Indian zamieszkujących tereny Stanów Zjednoczonych i Kanady czy odrębne religijnie i rasowo zbiorowiska Afroamerykanów lub Latinoamerykanów¹⁵.

Wszystkie główne typy tożsamości przenikają się w procesach asymilacji, rasowej hybrydyzacji, amalgamacji etnicznej oraz synkretyzacji religijnej. W rezultacie tych wielopłaszczyznowych przemian powstają oraz utrwalają się postnowoczesne społeczeństwa wielokulturowe. Pozostają one w dużym stopniu zintegrowane pod względem prawnym, terytorialnym i społecznym, kształtując nieznaną dotąd w przypadku państw narodowych obszary wspólnoty, która opiera się nie tylko na fakcie narodzin oraz socjalizacji w pewnej określonej przestrzeni obywatelskiej, ale również na podzieleniu tych samych tradycji i obyczajów, wartości oraz wzorców zachowań, języka i innych ważnych elementów dziedzictwa kulturowego. Do wspólnych cech odróżniających społeczeństwa wielokulturowe od zamkniętych grup narodowych zalicza się wewnętrzną spójność (spójności nie należy w tym przypadku mylić z jednorodnością), zintegrowanie terytorialne i społeczne, zasymilowanie kulturowe, przemieszanie rasowe i etniczne, tolerancyjność religijną oraz pluralizm kulturowy przejawiający się w stratyfikacji (nierówność położenia na skalach bogactwa czy wykształcenia) i regionalizacji kulturowej, a także zróżnicowaniu przestrzeni i składowych społeczności kulturowych.

Na pojęcie ponowoczesnego społeczeństwa wielokulturowego składają się pojęcia kultury, plemienia, państwa, grupy etnicznej, cywilizacji, wspólnoty eksterytorialnej o rodowodzie imigracyjnym, religii, grupy wyznaniowej, sekty, kultu, ale przede wszystkim różnego rodzaju tożsamości narodowe jednostek i zbiorowości. Społeczeństwa stworzone w procesie globalizacji stanowią zupełnie nową kategorię zbiorowości pluralistycznych, skutecznie łączących w sobie integrację oraz jedność narodową z więziami kulturowo-społecznymi o charakterze heterogenicznym¹⁶.

CHARAKTERYSTYKA BADANEJ ZBIOROWOŚCI

Celem badań było poznanie opinii respondentów na temat tożsamości narodowej, stosunku do ojczyzny, migracji, a także skłonności badanych do wyjazdu za granicę. Poruszono też kwestie dotyczące stosunku do innych narodów oraz wyznań religijnych. Pytania zawarte w formularzu dotyczyły m.in. cech, jakie Polacy sobie przypisują, elementów, które mają wpływ na kształtowanie się tożsamości danego narodu, jak również stosunku do osób innych narodowości, wyznawców innych religii oraz do aktów nienawiści wobec nich.

Badaniem objęto 210 respondentów z województwa warmińsko-mazurskiego w lipcu i sierpniu 2013 r. Dodatkowo kwestionariusz ankiety w formie cyfrowej zamieszczo-

¹⁵ T. Paleczny, *Rodzaje tożsamości kulturowej w procesach globalizacji*, [w:] *Kim jestem? Kim jesteśmy? Antropologiczne i socjologiczne konteksty współczesnej tożsamości*, red. D. Czakon, M. Boruta, Kraków 2012, s. 29-30, *Prace Monograficzne – Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie*, 622.

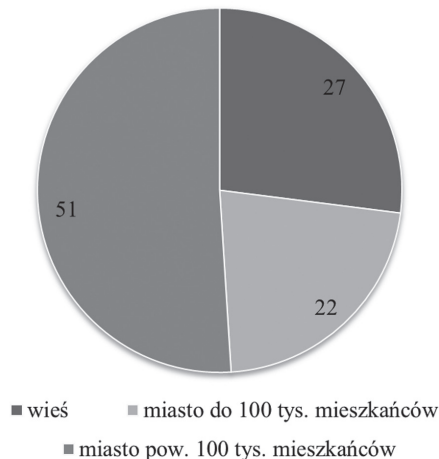
¹⁶ *Tamże*, s. 34-36.

no na stronie internetowej, co w znacznym stopniu ułatwiło uzyskanie odpowiedniej liczby ankietowanych charakteryzujących się pewnymi, pożądanymi przez autora, cechami (płeć, wiek, etap edukacji). W efekcie uzyskano 210 wypełnionych ankiet, po 70 z każdej wyróżnionej przez autora podgrupy (licealiści, studenci, osoby w wieku powyżej 50 lat), przy czym 50,5% respondentów stanowiły kobiety, a 49,5% – mężczyźni.

Najmłodszą grupą wiekową (głównie w wieku 18 lat) są uczniowie olsztyńskich liceów ogólnokształcących (38 kobiet i 32 mężczyzn). Wśród studentów było 39 kobiet i 31 mężczyzn, głównie w wieku 22-23 lata. W przypadku osób powyżej 50. roku życia przeważali mężczyźni (41 wobec 29 kobiet).

Badania ankietowe zostały przeprowadzone wśród mieszkańców wsi i miast. Strukturę próby badawczej według miejsca zamieszkania przedstawiono na rys. 1.

Rysunek 1. Miejsce zamieszkania respondentów (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

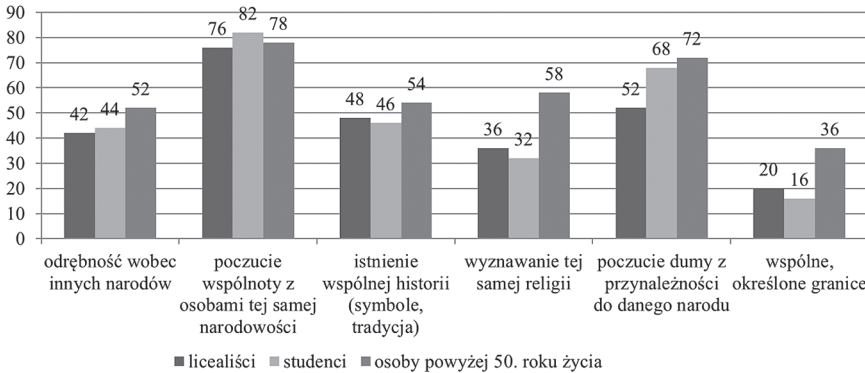
Wieś jako miejsce zamieszkania wskazało 27% respondentów (57 badanych), miasto do 100 tys. mieszkańców – 22% (47). Najwięcej, ponieważ aż 106 osób (co stanowiło 51% wszystkich badanych), zamieszkuje miasto powyżej 100 tys. mieszkańców.

TOŻSAMOŚĆ NARODOWA W OCZACH RESPONDENTÓW

W dobie postępującej globalizacji hasła związane z tożsamością zbiorową i tożsamością jednostki coraz częściej podejmowane są w różnych opracowaniach. Pojawiają się nowe podejścia do narodu, pojęcia i analizy. Oczywiście jest także to, że zmienia się miejsce człowieka na świecie, zyskuje on, jak mogłoby się wydawać, nieograniczoną wolność, która niesie za sobą wiele niebezpieczeństw, takich jak przyjęcie propagowanego przez media stylu życia, ryzyko odejścia od rodzimej tradycji czy zagubienie się w „nowym”

świecie. Globalizacja obejmuje swoim zasięgiem nie tylko wymiar geograficzny, ale również zaczyna ingerować we wnętrze narodów, społeczeństw, wywierając ogromny wpływ na jednostki¹⁷. Wskazane jest zatem ponowne zdefiniowanie tego pojęcia (rys. 2), aby przekonać się, czy globalizacja rzeczywiście wpływa na tożsamość narodową jednostki.

Rysunek 2. Rozumienie pojęcia tożsamości narodowej (wielokrotność odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Na podstawie uzyskanych wyników badania można wywnioskować, że respondenci najczęściej łączą tożsamość narodową z poczuciem wspólnoty z innymi osobami tej samej narodowości oraz z poczuciem dumy z przynależności do danego narodu. Najmniejsze poczucie dumy z bycia Polakiem odczuwają ludzie młodzi (licealiści). Osoby powyżej 50. roku życia za bardzo ważny czynnik kształtujący przywiązanie do narodu wskazują wyznawanie tej samej religii, podczas gdy w pozostałych grupach nie ma to aż tak dużego znaczenia. Może to wynikać z przywiązania osób starszych do religii, a w przypadku osób młodych z tego, że już od początku edukacji uczone są tolerancji i poszanowania innych religii. Respondenci z wszystkich grup w najmniejszym stopniu kojarzą tożsamość narodową z określonymi granicami administracyjnymi. Faktem jest, że we współczesnym świecie granice państwowe tracą na znaczeniu, a współczesny świat zbliża się do takiego, o jakim marzą kosmopolici. Warto jednak dostrzec, że czynnik ten ma dużo większe znaczenie dla osób starszych (prawie 20 punktów procentowych różnicy).

Istnieje szereg czynników, które wpływają na rodzaj i siłę więzów tworzących się między ludźmi a ich własnym krajem, narodem, grupą społeczną. Odpowiedzi respondentów na pytanie, jakie czynniki decydują o przywiązaniu do kraju i poczuciu wspólnoty z narodem polskim, przedstawiono w tab. 1.

Z danych zaprezentowanych w tab. 1 można wywnioskować, że według wszystkich badanych najistotniejszym czynnikiem kształtującym tożsamość narodową jest pochodzenie, następnie wychowanie w danym kraju oraz jego historia. Około 50% respondentów uważa, że istotnymi czynnikami w procesie kształtowania tożsamości

¹⁷ J. Podgórski, *Globalizacja a tożsamość człowieka*, [w:] *Globalizacja, naród, jednostka. Zagadnienia tożsamości kulturowej*, red. T. Kuczur, A. Błachnio, Toruń 2009, s. 32-33.

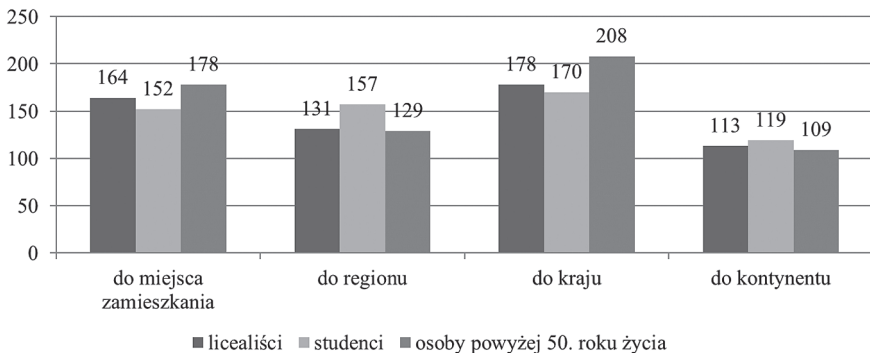
narodowej są język, rodzina i religia, choć w przypadku tej ostatniej kategorii warto odnotować, że aż 88% osób powyżej 50. roku życia uważa ją za istotny czynnik. W opinii ankietowanych najmniejsze znaczenie mają symbole narodowe i autorytety (64% licealistów wskazało, że są one w ogóle nieistotne).

Tabela 1. Czynniki kształtujące tożsamość narodową (w %)

Czynniki	Licealiści			Studenci			Osoby powyżej 50. r.ż.		
	istotne	mało istotne	nieistotne	istotne	mało istotne	nieistotne	istotne	mało istotne	nieistotne
Pochodzenie	86	12	2	92	8	0	90	10	2
Język	42	26	32	54	17	29	50	29	21
Wychowanie	68	22	10	54	21	25	78	16	6
Rodzina	44	28	28	32	68	0	64	29	7
Religia	48	50	2	56	40	4	88	12	0
Historia	63	25	2	71	19	10	80	19	1
Symbole narodowe	28	60	12	18	62	20	35	43	22
Autorytety	8	28	64	4	69	27	4	68	28

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Rysunek 3. Poziom przywiązania do poszczególnych obszarów terytorialnych (wielokrotność odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Trwające cały czas procesy globalizacyjne i integracyjne, powodujące powstanie nowych struktur, ugrupowań zrzeszających poszczególne państwa, z pewnością wywierają wpływ na poczucie przynależności do poszczególnych obszarów terytorialnych i do miejsca zamieszkania. Istotnym zagadnieniem jest to, jak kształtują się te odczucia dekadę po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Innymi słowy, z którą grupą od-

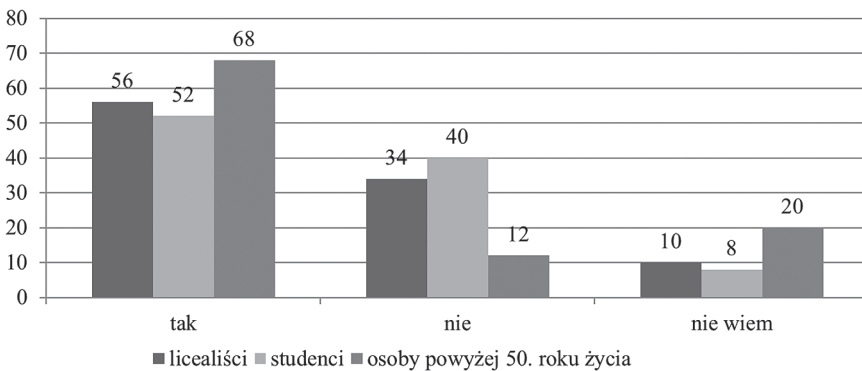
niesienia Polacy czują się najbardziej związani, jak silnie są przywiązani do miejsca zamieszkania, regionu, kontynentu (rys. 3).

Respondentów proszono o określenie poziomu przywiązania do danego obszaru terytorialnego w skali od 0 do 4 pkt (w ogóle – 0 pkt, bardzo duży – 4 pkt). Powyższe dane uzyskano wskutek podsumowania liczby punktów. Ankietowani najbardziej przywiązani są do kraju (zwłaszcza osoby powyżej 50. roku życia). Równie wysoko oceniony został poziom przywiązania do miejsca zamieszkania, trochę niżej do regionu, a najmniej do kontynentu.

POCZUCIE DUMY Z BYCIA POLAKIEM I EUROPEJCZYKIEM

Poczucie dumy z bycia członkiem jakiegokolwiek narodu zależy od wielu czynników, m.in. wychowania, wartości przekazanych przez rodziców, środowiska, czytanych książek, a nawet nauczycieli historii. Zapewne większość Polaków czuje dumę, gdy polscy sportowcy odnoszą sukcesy lub gdy polscy naukowcy zdobywają prestiżowe nagrody. Z drugiej strony jednak zawsze znajdują się głosy, że osoby odnoszące sukcesy większość życia trenowały i pracowały za granicą. Wniosek może być taki, że za granicą jest lepiej, żyje się tam na wyższym poziomie, ludzie są szczęśliwsi. Myślenie takie jest popularne w szczególności wśród osób niezamożnych. Odpowiedź na pytanie o poczucie dumy z bycia Polakiem zaprezentowano na rys. 4.

Rysunek 4. Poczucie dumy z bycia Polakiem (w %)

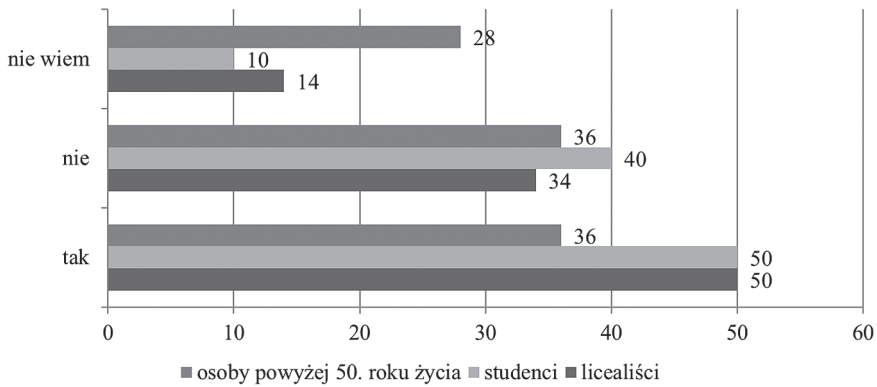
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Największą dumę z bycia Polakiem odczuwają respondenci w grupie wiekowej 50+ (68% wobec 12%, które odpowiedziało „nie”). Zaskakiwać może fakt, że co piąty respondent w wieku powyżej 50. roku życia nie wie, czy czuje się dumny z przynależności do narodu polskiego, czy nie. Może to wynikać z tego, że ludzie w tym wieku są w mniejszym stopniu zdolni do zaadaptowania się do zachodzących wokół zmian, w związku z czym mogą odczuwać pewne zagubienie, niepewność czy też obojętność. Ponad połowa osób

w wieku licealnym jest dumna z bycia Polakami, a 34% osób w tym wieku stwierdziło, że nie odczuwa z tego powodu dumy. W grupie studentów proporcje te kształtowały się podobnie – dumę z przynależności do narodu polskiego odczuwa 52% respondentów, a o 6 punktów procentowych więcej niż w przypadku licealistów nie jest z tego dumna.

W opinii wielu Polaków akcesja do Wspólnoty Europejskiej przyniosła Polsce więcej korzyści niż strat. W związku z tym Unia Europejska wywołuje w Polakach pozytywne skojarzenia, a wielu z nich określa się mianem Europejczyków. Odpowiedzi na pytanie o poczucie dumy z bycia Europejczykiem zaprezentowano na rys. 5.

Rysunek 5. Poczucie dumy z bycia Europejczykiem (w %)

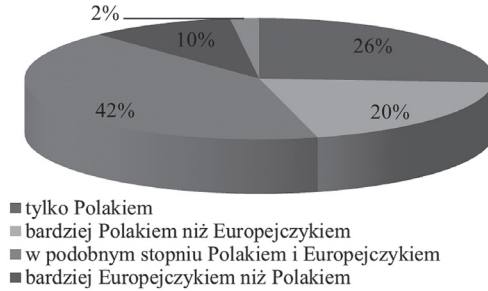
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Zarówno wśród licealistów, jak i studentów, a więc wśród ludzi młodych, poczucie dumy z bycia Europejczykiem kształtuje się podobnie jak poczucie dumy z bycia Polakiem. Przyczyną tego może być fakt, że osoby te dorastały w warunkach postępującej integracji z Unią, a dzięki temu, że w dalszym ciągu są objęte edukacją, mają świadomość korzyści, jakie daje Polsce członkostwo we Wspólnocie. Respondenci powyżej 50. roku życia odczuwają najniższe poczucie dumy z bycia Europejczykiem (36%). Podobnie jak przy poprzednim pytaniu, duża część respondentów wskazała odpowiedź „nie wiem”, co potwierdza, że osoby starsze mogą mieć trudności z odnalezieniem się w warunkach postępującego procesu globalizacji.

Rozwinięciem tych rozważań było kolejne pytanie, w którym proszono respondentów o określenie, czy obecnie czują się w większym stopniu Polakami, czy Europejczykami (rys. 6).

Prawie połowa (42%) badanych na podobnym poziomie określiła swoje przywiązanie do obu kategorii. Jeden na czterech pytanych odpowiedział, że czuje się tylko Polakiem, a co piąty, że bardziej Polakiem niż Europejczykiem. Zaledwie 10% respondentów jest bardziej przywiązanych do Europy niż do Polski. Według 2% ankietowanych żadne sformułowanie zaproponowane w ankiecie nie określa trafnie ich stosunku do badanej sprawy.

Rysunek 6. Poziom identyfikacji z Polską i Europą

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Kolejną ważną kwestią był stosunek respondentów do ojczyzny. Czy ojczyznę można mieć tylko jedną? Wyniki przedstawiono na rys. 7.

Rysunek 7. Stosunek badanych do ojczyzny

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

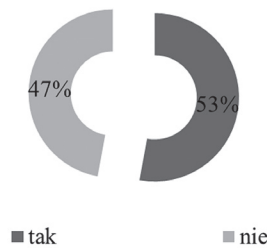
W opinii badanych przeważa pogląd, że ojczyzna to miejsce urodzenia (47%), co potwierdza mocne poczucie przywiązania badanych zarówno do miejsca zamieszkania, jak i do kraju. Drugą najczęściej wskazywaną odpowiedzią było, że „ojczyznę przejmuję się po rodzicach” (30%). Według 12% badanych ojczyzna to miejsce, w którym się aktualnie mieszka, a tylko 8% uważa, że można mieć więcej niż jedną ojczyznę. Takie wyniki mogą świadczyć o dominacji tradycyjnego modelu postrzegania spraw ojczyzny i narodu wśród badanych.

Każdy odczuwa wstyd z innego powodu i jest to wynikiem subiektywnych odczuć i przekonań. A czy w Polsce jest się czego wstydzić? Chcąc rozwinąć tę kwestię, zadano takie pytanie respondentom. Odpowiedzi zaprezentowano na rys. 8. Pytanie miało charakter półotwarty, w przypadku zaznaczenia odpowiedzi „tak” proszono respondentów o wpisanie powodów odczuwania wstydu.

Odpowiedzi („tak” lub „nie”) respondentów na pytanie „Czy jest w Polsce coś, czego się Pan/Pani wstydzi?” rozłożyły się prawie równomiernie. Prawie połowa badanych (47,1%) jest zdania, że w naszym kraju nie ma się czego wstydzić, ale więk-

szość (52,9%) uważa inaczej. Według badanych Polacy najbardziej powinni wstydzić się polityków, którzy nieudolnie reprezentują kraj na arenie międzynarodowej. Następne powody do wstydu to panujące w kraju bieda, ubóstwo, bezrobocie, a także pijaństwo, chuligaństwo i rasizm. Wspominano również o stereotypach, zamknięciu na odmienność oraz na to, że każdy myśli tylko o sobie. Kilka osób zwróciło uwagę na nadmierne ingerowanie Kościoła w sprawy polityczne oraz na słabe wyniki polskiej reprezentacji piłkarzy i klubów piłkarskich na arenie międzynarodowej. W tym miejscu warto zacytować jednego z respondentów, który pozwolił sobie na nieco dłuższą wypowiedź: *Nie wstydzę się tego, że jestem Polakiem. Ale muszę się wstydzić za innych Polaków. Wstydzę się pijanych kierowców, których codziennie łapano są setki, wstydzę się chuliganów, którzy demolują i niszczą swój kraj przy okazji świętowania odzyskania przez niego niepodległości. Wstydzę się Polaków kombinatorów, którzy zrobią wszystko, żeby tylko zyskać dla siebie jak najwięcej. Wstydzę się brudu i smrodu na ulicach, biedy i ubóstwa. Wreszcie wstydzę się za „naszych” polityków, korupcję i za postawę naszych piłkarzy.*

Rysunek 8. Poczucie wstydu z czegoś w swoim kraju (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

CECHY CHARAKTERYZUJĄCE POLAKÓW I ICH SKŁONNOŚĆ DO WYJAZDÓW ZA GRANICĘ

Narody powstawały w różnych okresach historycznych, kształtowane były przez wiele czynników, które wpłynęły na ich ostateczny, współczesny kształt oraz wizerunek. Nie ma na świecie dwóch identycznych narodów, każdy jest inny i charakteryzuje się szeregiem cech, które odróżniają go od pozostałych. Cechy charakteryzujące naród Polski przedstawiono w tab. 2.

Gdyby na podstawie uzyskanych wyników badań stworzyć portret typowego Polaka, to byłaby to osoba religijna, otwarta na wszelkie przejawy nowości, ale też żyjąca stereotypami. Według 42% kobiet i 61% mężczyzn Polacy są patriotami. W przypadku oceny religijności występuje zgodność – po ok. 50%, a pewne różnice uwiadcniają się przy okazji oceny tolerancyjności – 12% mężczyzn wobec 24% kobiet. Zaledwie co piąty ankietowany jest zdania, że Polaków można uznać za ludzi broniących swojej tożsamości, a co trzeci, że Polacy są wrogo nastawieni do innych narodów.

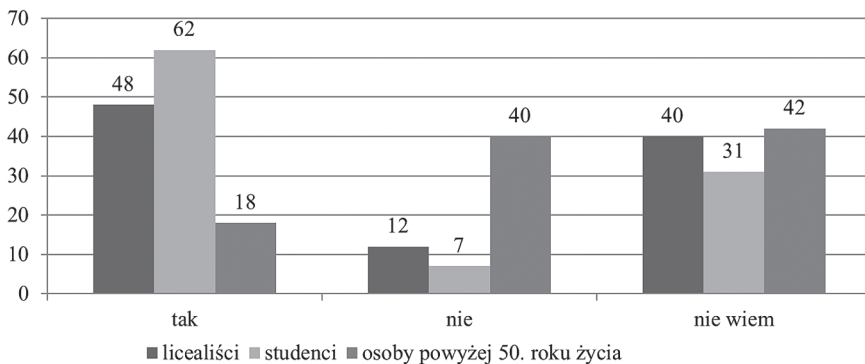
Tabela 2. Cechy charakteryzujące Polaków według kryterium płci (w %, wielokrotność odpowiedzi)

Cechy	Kobiety			Mężczyźni		
	tak	nie	nie wiem	tak	nie	nie wiem
Patriotyzm	42	58	0	61	37	2
Religijność	51	30	19	48	42	10
Tolerancyjność	24	71	5	12	68	20
Obrona tożsamości narodowej	18	30	52	21	31	48
Wrogość wobec innych narodów	33	40	7	41	28	31
Otwartość na wszelkie nowości	81	7	12	84	9	7
Stereotypy	91	3	6	80	9	11

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Obecnie wyjazdy za granicę stały się na tyle powszechne, że nikogo nie dziwi, gdy ktoś ze znajomych bądź rodziny decyduje się na taki krok. Tylko dawniej wyjazd poza kraj związany był przede wszystkim z celami turystycznymi i krótkim okresem trwania, obecnie jest to raczej wyjazd długoterminowy, związany z pracą zarobkową i polepszeniem warunków bytowych. Coraz częściej z kraju wyjeżdżają całe rodziny. Kwestia migracji również została poruszona przez autorów (rys. 9).

Rysunek 9. Skłonność badanych do wyjazdu za granicę

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Gotowość do wyjazdu za granicę deklaruje 48% licealistów i 62% studentów. Wysoka skłonność do emigracji osób młodych wynika z tego, że są to ludzie o znacznej mobilności, z dużymi zdolnościami do adaptacji w innym kraju, zazwyczaj nieposiadające własnych rodzin, dla których taki wyjazd nie będzie wiązał się z trudnościami i przeciwnościami, jak w przypadku osób starszych (tylko 18% osób powyżej 50. roku życia deklaruje, że mogłoby wyjechać). Skłonność do emigracji w przypadku osób

młodych może wynikać również z faktu, że wkrótce rozpoczną oni karierę zawodową, a obserwując obecną sytuację na krajowym rynku pracy, muszą brać pod uwagę konieczność wyjazdu za granicę w celach zarobkowych. Wyjazd za granicę wyklucza tylko niecałe 10% osób młodych i aż 40% osób w wieku powyżej 50 lat. Odsetek osób, które wskazały odpowiedź „nie wiem”, w każdej grupie wiekowej oscyluje w granicach 40% (najmniej w przypadku osób powyżej 50. roku życia – 31%). Prawdopodobnie osoby te nigdy nie rozważały na poważnie stałego wyjazdu za granicę. Jak wykazały wcześniej przeprowadzone badania własne wśród przyszłych absolwentów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w latach 2007-2012, na opuszczenie kraju w celu poszukiwania pracy mogło zdecydować się od 39% respondentów w 2007 r. (najwyższy odsetek) do 25% w roku 2012, kiedy to zainteresowanie wyjazdem było najniższe w ciągu ostatnich sześciu lat¹⁸.

Kolejne pytania dotyczyły głównych przyczyn migracji zagranicznych (tab. 3).

Tabela 3. Przyczyny i cele wyjazdów za granicę (w %, wielokrotność odpowiedzi)

Przyczyny/cele	Kobiety	Mężczyźni
Podjęcie pracy	92	95
Nauka języka	24	12
Wysokie zarobki	86	92
Poznawanie nowych kultur	42	28
Zawarcie nowych znajomości	20	12

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Na podstawie danych zamieszczonych w tab. 3 można zauważyć, że badani sprowadzają przyczyny emigracji do kategorii czysto ekonomicznych, takich jak podjęcie pracy oraz wysokie zarobki. Celem tych wyjazdów jest więc poprawa warunków bytowych. Znacznie rzadziej jako przyczynę wyjazdów za granicę respondenci wskazywali cel edukacyjny (nauka języka, poznawanie nowych kultur) oraz towarzyski (zawarcie nowych znajomości).

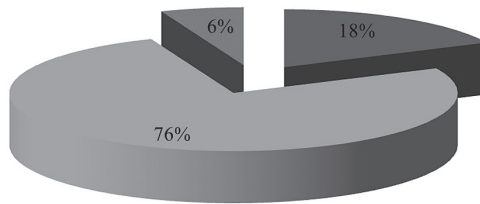
Polacy są narodem bardzo przywiązany do tradycji, którą na każdym kroku starają się eksponować i kultywować, lubiącym hucznie celebrować święta narodowe czy kościelne. Sytuacja komplikuje się jednak za granicą, gdzie dominuje inna kultura, a nasza jest często traktowana jako zagrożenie. Co wtedy zrobić? Odpowiedzi na to pytanie zamieszczono na rys. 10.

Aż 76% ankietowanych jest zdania, że należy czerpać zarówno ze swojej rodzimej kultury, jak i z kultury kraju, w którym obecnie przebywamy, natomiast według 18% badanych optymalnym rozwiązaniem jest kultywowanie tylko rodzimej tradycji. Zale-

¹⁸ L. Szczebiot-Knoblach, R. Kisiel, W. Lizińska, *Plany migracyjne przyszłych absolwentów UWM w Olsztynie w latach 2007-2012*, [w:] *Dylematy rynku pracy*, red. A. Organiściak-Krzykowska, M. Janusz, Olsztyn–Warszawa 2013, s. 187-199; L. Szczebiot-Knoblach, R. Kisiel, *Sklonność do emigracji zarobkowej studentów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego*, Olsztyn 2007, s. 51.

dwie 6% respondentów uważa, że najlepszym rozwiązaniem jest przyjęcie kultury kraju, w którym obecnie przebywamy, z pominięciem rodzimej.

Rysunek 10. Optymalne zachowanie w kwestii kultury w sytuacji migracji (w %)

■ kultywowanie ojczystych tradycji ■ czerpanie z dorobku obydwu kultur ■ przyjęcie obcej kultury

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

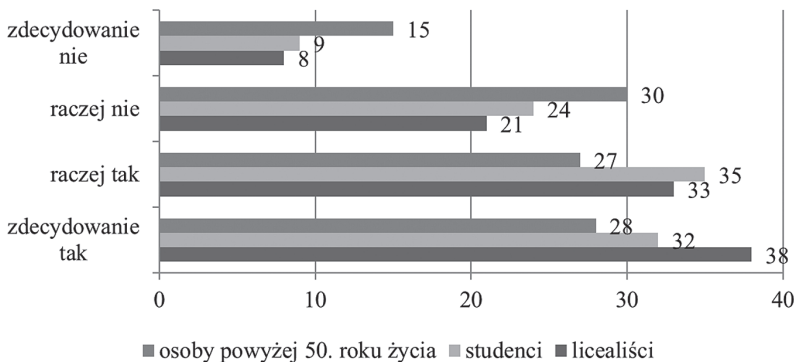
STOSUNEK POLAKÓW DO INNYCH NARODÓW ORAZ OCENA WPŁYWU INTEGRACJI MIĘDZYNARODOWEJ NA TOŻSAMOŚĆ NARODOWĄ JEDNOSTKI

Każdy człowiek w myśl fundamentalnych zasad Organizacji Narodów Zjednoczonych ma zapewnione prawo do tolerancji i poszanowania. Powszechną deklarację praw człowieka (1948) rozpoczyna stwierdzenie, że *wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi w godności i prawach. Obdarowani rozumem i sumieniem powinni postępować wobec siebie w duchu braterstwa*. W 1995 r. Konwencja Generalna UNESCO zdefiniowała pojęcie tolerancji, uznając ją za *nie tylko moralny obowiązek, lecz także prawny i polityczny warunek. Tolerancja jest więc wartością, która czyni możliwym pokój, przyczynia się do zastąpienia kultury wojny kulturą pokoju* (Deklaracja zasad tolerancji, 1995).

W myśl tych regulacji każdy człowiek, niezależnie od narodowości, płci, wieku, rasy czy wyznawanej religii, powinien akceptować odmienną kulturę i religijną innych narodów. Ale czy tak jest w rzeczywistości? Czy w dzisiejszym świecie, gdzie względnie łatwo jest przekraczać granice, gdzie wiele kultur żyje blisko siebie, gdzie niektóre narody, chcąc uzyskać niepodległość, uciekają się do walki zbrojnej, taka sytuacja jest w ogóle możliwa? Chcąc rozwinąć tę kwestię, zamieszczono w kwestionariuszu pytanie o ocenę stopnia własnej tolerancji i akceptacji odmiennej kultury, religii i narodowości. Odpowiedzi zaprezentowano na rys. 11.

Za osoby tolerancyjne uważa się 71% osób w najniższej kategorii wiekowej, z czego 38% określa swój stopień tolerancyjności jako „zdecydowanie tak”. Niewiele mniej studentów (67%) także ma się za osoby bardzo tolerancyjne (odpowiednio 32% zdecydowanie tak, 35% raczej tak). Najmniej tolerancyjną grupą respondentów okazały się osoby powyżej 50. roku życia (45%). Warto zauważyć, że za osobę raczej nietolerancyjną uważa się (niezależnie od grupy wiekowej) co czwarty badany, natomiast za osobę zdecydowanie nieakceptującą kultur innych narodów – ponad 10% ankietowanych.

Rysunek 11. Ocena stopnia własnej tolerancji

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

W kwestionariuszu ankietowym zamieszczono również pytanie o stosunek do kwestii legalizacji związków osób tej samej płci. Wśród licealistów odpowiedzi „zdecydowanie nie” i „raczej nie” zaznaczyło 10%, odpowiedź „raczej tak” – 41%, a „zdecydowanie nie” – 39%. Co dziesiąty licealista nie ma zdania na ten temat. Odpowiedzi studentów kształtowały się podobnie. Legalizację związków homoseksualnych popiera 8% badanych, co drugi student odpowiedział „raczej nie”, a zdecydowany sprzeciw wyraziło 37% respondentów z tej grupy. Żaden z ankietowanych powyżej 50. roku życia nie wyraził zdecydowanego poparcia, tylko dwie osoby wskazały odpowiedź „raczej tak”, a aż 92% jest przeciwna legalizacji związków homoseksualnych.

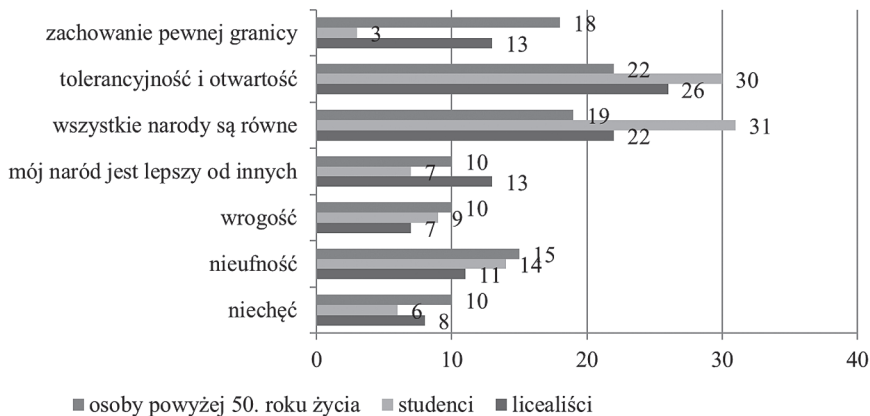
Stosunek Polaków do innych narodów się zmienia. Utrzymywanie kontaktów z osobami innych nacji nie jest niczym wyjątkowym czy nadzwyczajnym, można nawet stwierdzić, że staje się codziennością. Istotny wpływ na stosunek do innych narodów wywierają stereotypy panujące w naszej rodzimej kulturze oraz środki masowego przekazu. Jednocześnie wraz z wiekiem i nabywanym doświadczeniem stereotypy są weryfikowane, a stosunek do osób innej narodowości ulega zmianie. Stanowisko respondentów wobec innych narodowości zaprezentowano na rys. 12.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że największą otwartością na inne narody charakteryzują się studenci (30%), w pozostałych grupach ta odpowiedź również była często wskazywana. Niechęć i nieufność wobec innych narodów odczuwa 19% licealistów, 20% studentów i 25% osób powyżej 50. roku życia. Równości narodów najbardziej uznają studenci (31%), następnie licealiści (22%) i osoby najstarsze (19%). Ostatnia grupa najczęściej wskazywała konieczność zachowania pewnego dystansu w kontaktach z osobami innej narodowości. Warto zaznaczyć, że tylko co dziesiąty ankietowany jest zdania, że Polacy są narodem lepszym od innych.

Uzupełnieniem badań własnych nad stosunkiem do innych narodów były badania przeprowadzane w lutym 2013 r. przez Centrum Badania Opinii Społecznej, których wyniki zawarto w opracowaniu „Stosunek Polaków do innych narodów”. Z badań tych wynika, że najbardziej lubianym narodem są Czesi, do których sympatię odczuwa 51%

badanych, i Słowacy, do których pozytywne nastawienie deklaruje 48% respondentów. Lubiani przez Polaków są także Anglicy (47%), Włosi (46%) i Hiszpanie (45%). Co najmniej dwie piąte ankietowanych żywi przyjazne uczucia wobec Irlandczyków i Szwajcarów (po 44%), Amerykanów i Norwegów (po 43%), Węgrów, Holendrów, Szwedów (po 42%) oraz Francuzów (41%) i Austriaków (40%). W tej grupie narodów najwięcej kontrowersji budzą Amerykanie, do których niechęć (21%) wskazywana jest częściej niż do pozostałych nacji. Sympatią darzeni są także Japończycy (39%), Belgowie, Finowie i Niemcy (po 38%). Sympatia do Ukraińców, Białorusinów, Egipcjan i Serbów deklarowana jest na podobnym poziomie jak antypatia do nich. Przewagę nastawień negatywnych odnotowano wobec Wietnamczyków i Chińczyków (po 32%), Palestyńczyków (33%), Żydów (34%), Turków (35%) i Rosjan (39%). Do najmniej lubianych narodowości, które znacznie częściej budzą niechęć niż sympatię, należą Rumuni (41%) oraz Romowie (52%).

Rysunek 12. Stosunek do innych narodów

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Stosunek Polaków do poszczególnych narodów uwarunkowany jest wieloma czynnikami. Polacy darzą sympatią te narody, które są dla nich pozytywną grupą odniesienia, wyznaczają poziom ich dążeń, starań i aspiracji, reprezentują świat, do którego Polacy chcą przynależać. Przyjazne uczucia budzą zatem narody tych krajów, których poziom społeczno-ekonomicznego rozwoju jest wyższy niż w Polsce. Na tę ogólną prawidłowość nakładają się również inne czynniki, takie jak: zaszczyty historyczne, bliskość kulturowa, bieżące wydarzenia społeczne, polityczne, ale także doświadczenia nabyte np. wskutek wyjazdów za granicę (turystycznych lub zarobkowych).

W obliczu rosnącej integracji międzynarodowej pojawiają się pewne dyskusyjne zagadnienia. Dziesięć lat po wejściu Polski do Unii Europejskiej każdy naród w większym lub mniejszym stopniu doświadczył z tego korzyści. Jednak czy Polacy w nasileniu procesów integracyjnych dostrzegają tylko szanse? Czy może są świadomi pewnych zagrożeń? Kwestia ta również została poruszona w badaniach, a odpowiedzi przedstawiono w tab. 4.

Tabela 4. Wpływ integracji międzynarodowej na tożsamość narodową jednostki (w %)

Wpływ integracji	Licealiści			Studenci			Osoby powyżej 50. r.ż.		
	tak	nie	nie wiem	tak	nie	nie wiem	tak	nie	nie wiem
Czy integracja z Unią Europejską ma wpływ na oderwanie jednostki od narodu?	8	72	20	21	68	11	17	54	29
Czy obce kultury są zagrożeniem dla naszej rodzimej kultury?	24	20	56	36	60	4	28	22	50
Czy względna swoboda w przekraczaniu granic jest zagrożeniem dla rodzimych kultur?	8	81	11	4	89	7	11	52	37
Czy inne religie stanowią zagrożenie dla katolicyzmu?	14	42	44	10	62	28	26	29	45
Czy zgodziłby/zgodziłaby się Pan/Pani na budowę meczetu w swoim mieście?	5	13	82	4	89	7	6	72	22

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

W pierwszym pytaniu poruszono zagadnienie integracji z Unią Europejską i jej wpływu na tożsamość narodową jednostki. W opinii respondentów integracja raczej nie stanowi zagrożenia dla przynależności jednostki do narodu (8% licealiści, 21% studenci, a 17% osoby powyżej 50. roku życia). Zagrożenie dla rodzimej kultury ze strony innych kultur dostrzega średnio 30% respondentów (24% licealiści, 30% studenci, 28% – osoby powyżej 50. roku życia). Zagrożenie w swobodnym przekraczaniu granic widzi 8% licealistów, 4% studentów i 11% osób po 50. roku życia. Tak niewielki odsetek odpowiedzi może wynikać ze świadomości, że łatwość przekraczania granic niesie za sobą szanse na podniesienie swojego poziomu życia (migracje zarobkowe). Zagrożenie dla katolicyzmu wynikające z napływu osób innego wyznania zauważa 26% najstarszych osób (prawie dwukrotnie więcej niż znajdujący się na drugim miejscu licealiści – 14%, studenci – 10%). Jednocześnie na budowę meczetu w swoim miejscu zamieszkania zgodziłby się co dwudziesty respondent.

INCYDENT Z OSOBAMI NARODOWOŚCI ARABSKIEJ JAKO PRZYKŁAD AKTU NIENAWIŚCI NA TLE RASOWO- -NARODOWOŚCIOWYM

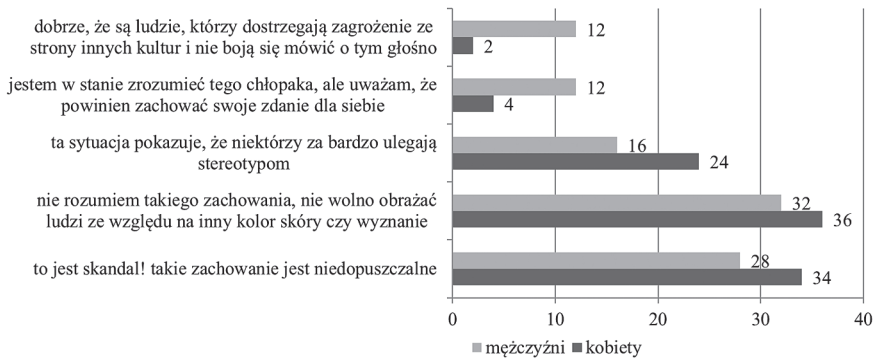
W marcu 2012 r. olsztyńscy policjanci zatrzymali mieszkańca miasta, studenta Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, który na klatkach schodowych bloków zamieszkałych przez studentów pochodzących z Arabii Saudyjskiej rozmieszczał naklejki o treści *Go home Arab terrorists* („Wróćcie do domu arabskiej terroryści”). Męż-

czynna podczas przesłuchania powiedział, że nie żałuje popełnionego czynu i że nie darzy sympatią osób narodowości arabskiej¹⁹. Wydarzenie to było szeroko komentowane w lokalnych mediach, na forach internetowych wśród lokalnej społeczności rozgorzała dyskusja, a w mieście odbyły się manifestacje skupiające osoby chcące pokazać swoją tolerancję wobec osób poszkodowanych, ale też takie, które wyrażały solidarność z zatrzymanym studentem.

W związku z tą sytuacją zbadano również stosunek respondentów do niej i umieszczono w kwestionariuszu ankietowym cztery pytania dotyczące tej sprawy. Pierwsze z nich miało dać odpowiedź, jaki odsetek respondentów wiedział o zaistniałej sytuacji. Wyniki kształtowały się następująco: grupą, z której najwięcej osób słyszało o tym zdarzeniu, byli licealiści (31%), następnie osoby powyżej 50. roku życia (28%), na końcu studenci (27%).

Kolejne pytanie dotyczyło odczuć badanych wobec zaistniałej sytuacji. Wyniki zaprezentowano na rys. 13.

Rysunek. 13. Stosunek do wrogości i nietolerancji wobec obcokrajowców

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań

Respondentów podzielono na grupy według płci niezależnie od wieku. Większość z nich (36% kobiet oraz 32% mężczyzn) to osoby tolerancyjne, sprzeciwiające się gorszemu traktowaniu ludzi o innym kolorze skóry, wyznaniu czy pochodzeniu. Dla dużej części respondentów (34% kobiet, 28% mężczyzn) nietolerancja oraz wrogość wobec mniejszości jest absolutnie niedopuszczalna. Średnio co piąty respondent podkreślił znaczenie stereotypów w kreowaniu tego typu incydentów (24% kobiety, 16% mężczyźni). Warto zauważyć, że zdecydowanie mniej tolerancyjni są mężczyźni, aż 24% z nich stanęło po stronie studenta, nie dostrzegając w jego zachowaniu niczego karygodnego (w przypadku kobiet było to jedynie 6%).

W październiku 2012 r. decyzją Sądu Rejonowego w Olsztynie mężczyzna ten został skazany na sześć miesięcy bezwzględnego pozbawienia wolności. Pytanie o ade-

¹⁹ *Dostawca pizzy-rasista? Na drzwiach Arabów zostawiał...*, Gazeta.pl Wiadomości, 6 III 2012, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,126765,11293159,Dostawca_pizzy_rasista_Na_drzwiach_Arabow_zostawial_.html.

kwatność wyroku do popełnionego czynu również zamieszczono w ankiecie. Zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn przeważała opinia, że wyrok jest adekwatny do popełnionego czynu. Odpowiedzi takiej udzieliło 56% kobiet i 40% mężczyzn. Z kolei na zbytnią surowość zasądzanego wyroku (odpowiedzi „raczej zbyt surowy” i „zdecydowanie zbyt surowy”) wskazało aż 54% mężczyzn i 36% kobiet.

W artykule podjęto również próbę określenia, jak często w opinii respondentów podobne sytuacje będą się zdarzały w przyszłości. Respondenci świadomi tego, że we współczesnym świecie takie sytuacje są nieuniknione, najczęściej wskazywali odpowiedzi, iż takie incydenty „będą zdarzały się częściej” (kobiety 42%, mężczyźni 58%) i „że będą się zdarzały incydentalnie, podobnie jak teraz” (kobiety i mężczyźni po 42%). Nadzieję na to, że w przyszłości takie zdarzenia nie będą miały miejsca, wyraziło osiem kobiet, a przez mężczyzn ta odpowiedź nie została zaznaczona ani razu.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Postępujące procesy globalizacyjne wpływają na zwiększenie wzajemnych zależności między państwami, dlatego też coraz większego znaczenia nabiera tożsamość narodu. Obecny świat zaczyna przypominać jeden wielki kraj, stwarzający idealne warunki do masowych migracji, do przenikania zupełnie odmiennych kultur, przekonań czy wartości.

Wraz ze wzrostem zależności między państwami zmniejsza się znaczenie granic jako czegoś dzielącego państwa od siebie. Powoduje to, że państwa stają się coraz bardziej wielokulturowe. Brak kontroli na granicach bądź znaczne zmniejszenie ich intensywności są pewnego rodzaju zachętą dla emigrantów. W efekcie nałożenia się na siebie kilku kultur może powstać nowa, ponadnarodowa forma identyfikowania się – tożsamość europejska, która może stanowić zagrożenie dla tożsamości pojedynczych narodów.

Głównym celem artykułu było zbadanie, jak postępujący proces globalizacji wpływa na poczucie tożsamości narodowej Polaków oraz jaki mają oni stosunek do mniejszości narodowych. Hipoteza postawiona przez autorów brzmiała, że „w dobie postępującego procesu globalizacji państwa strzegą własnej kultury, ale jednocześnie są otwarte na poznawanie innych kultur, które tolerują i szanują”.

Przeprowadzenie badania i przeanalizowanie jego wyników pozwala na sformułowanie następujących wniosków (dane statystyczne podano bez wskazywania kryterium):

1. Mimo konfrontacji wartości rodzinnych z obcymi tożsamość narodowa w dalszym ciągu odgrywa bardzo ważną rolę w życiu Polaków. Większość respondentów identyfikuje pojęcie tożsamości narodowej z poczuciem wspólnoty z osobami tej samej narodowości (79%), poczuciem dumy z przynależności do danego narodu (64%) oraz z istnieniem wspólnej historii (42%).
2. Za najistotniejsze źródła kształtujące tożsamość narodową respondenci uważają pochodzenie (89%), historię (78%) oraz wychowanie w danym kraju (67%). Na istotność religii w kształtowaniu tożsamości najczęściej wskazywały osoby

- powyżej 50. roku życia. Niewielkie znaczenie ma natomiast zamieszkiwanie obszaru określonego ścisłymi granicami.
3. Badanych cechuje wysoki stopień przywiązania zarówno do kraju, jak i do miejsca zamieszkania. W nieco mniejszym stopniu utożsamiają się z regionem, w najmniejszym zaś z kontynentem.
 4. Polacy są narodem, który cechuje stosunkowo wysokie poczucie patriotyzmu. Dumę z bycia Polakiem deklaruje ok. 60% respondentów, przy czym odsetek ten jest najwyższy w grupie osób powyżej 50. roku życia.
 5. Mimo wysokiego poczucia dumy z bycia Polakiem aż 53% respondentów jest zdania, że w Polsce jest się czego wstydzić. Do najczęściej wymienianych powodów należą: niekompetencja władz, niechęć do siebie nawzajem, hipokryzja, brak szacunku do innych oraz poziom sportowy polskiej reprezentacji piłkarzy.
 6. Polacy stają się coraz bardziej otwarci i tolerancyjni. Otwartość na inne narody, kulturę, religię i styl życia deklaruje blisko 65% respondentów. Co więcej, prawie 60% badanych uważa, że narody są sobie równe, i deklaruje otwartość na ich poznawanie. Co czwarty ankietowany w wieku powyżej 50 lat dostrzega zagrożenie dla katolicyzmu, które wynika z napływu do Polski osób innego wyznania.
 7. Polacy najbardziej lubią bogate narody (oprócz Japończyków) należące do zachodniego kręgu kulturowego. Z narodów, które również doświadczyły komunizmu, Polacy darzą sympatią Czechów, Słowaków, Węgrów oraz Chorwatów. Sympatia do Niemców i Greków z różnych względów (zaszłości historycznych czy problemów ekonomicznych) jest umiarkowana.
 8. Przejawy nienawiści na tle etnicznym zdecydowana większość respondentów ocenia negatywnie (prawie 90%). Większą tolerancją odznaczają się kobiety oraz osoby młode. Polacy są świadomi, że takie sytuacje będą się zdarzać w przyszłości, jednak wyrażają nadzieję, że będą one miały charakter incydentalny.

Przedstawione wnioski potwierdzają postawioną przez autorów tezę mówiącą o tym, że Polacy w dobie postępującego procesu globalizacji chcą z jednej strony strzec własnej tożsamości, zwyczajów, kultury i przekonań, a z drugiej są otwarci na inne narody, a ich kulturę tolerują i szanują.

BIBLIOGRAFIA

- Castells M., *Siła tożsamości*, przeł. S. Szymański, Warszawa 2009, *Wiek Informacji*, 2.
- Dunning J.H., *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Reading (Mass.) 1992.
- Dostawca pizzy-rasista? Na drzwiach Arabów zostawiał...*, Gazeta.pl Wiadomości, 6 III 2012, [online] http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,126765,11293159,Dostawca_pizzy_rasista__Na_drzwiach_Arabow_zostawial_.html.
- Misiak W., *Globalizacja – więcej niż podręcznik. Społeczeństwo, kultura, polityka*, Warszawa 2007.
- Paleczny T., *Rodzaje tożsamości kulturowej w procesach globalizacji*, [w:] *Kim jestem? Kim jesteśmy? Antropologiczne i socjologiczne konteksty współczesnej tożsamości*, red. D. Czakon, M. Boruta, Kraków 2012, *Prace Monograficzne – Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie*, 622.

- Podgórski J., *Globalizacja a tożsamość człowieka*, [w:] *Globalizacja, naród, jednostka. Zagadnienia tożsamości kulturowej*, red. T. Kuczur, A. Błachnio, Toruń 2009.
- Rzepka A., *Globalizacja w teorii i praktyce*, Poznań 2013.
- Szczebiot-Knoblauch L., Kisiel R., Lizińska W., *Plany migracyjne przyszłych absolwentów UWM w Olsztynie w latach 2007-2012*, [w:] *Dylematy rynku pracy*, red. A. Organiściak-Krzykowska, M. Janusz, Olsztyn-Warszawa 2013.
- Szczebiot-Knoblauch L., Kisiel R., *Sklonność do emigracji zarobkowej studentów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego*, Olsztyn 2007.
- Skotnicka-Illasiewicz E., *Powrót czy droga w nieznaną? Europejskie dylematy Polaków*, Warszawa 1998, *Monografie i Studia – Centrum Europejskie UW*.
- Smith A.D., *Interpretations of National Identity*, [w:] *Modern Roots. Studies of National Identity*, red. A. Dieckhoff, N. Gutiérrez, Aldershot 2001, *Contemporary Trends in European Social Sciences*.
- Smith A.D., *National Identity*, Harmondsworth 1991, *Penguin Books*.
- Stiglitz J.E., *Wizja sprawiedliwej globalizacji. Propozycje usprawnień*, przeł. A. Szeworski, Warszawa 2007.
- Szacki J., *Koncepcja narodu w socjologii i historii. Podobieństwa i różnice*, „Przegląd Powszechny” 1986, nr 5.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012.
- Waldenberg M., *Uwagi o roli czynnika narodowego w Europie Środkowo-Wschodniej*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 1996, nr 1.
- Zorska A., *Globalizacja konkurencyjności przedsiębiorstw transnarodowych i jej implikacje dla Polski*, Warszawa 1995, *Raporty – Instytut Rozwoju i Studiów Strategicznych*, 39.
- Zorska A., *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Warszawa 2002, *Przedsiębiorczość*.

Prof. dr hab. Roman KISIEL – nauki ekonomiczne, absolwent Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie – 1997, dr – 1986, dr hab. – 1995, prof. – 2002. Od 2001 r. kierownik Katedry Polityki Gospodarczej i Regionalnej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Zainteresowania badawcze: polityka gospodarcza (rolna), aspekty globalizacji, rozwój obszarów wiejskich. Autor ok. 500 publikacji.

Mgr Marcin KAMIŃSKI – nauki ekonomiczne, absolwent Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie – 2014. Laureat konkursu na najlepszego absolwenta Wydziału Nauk Ekonomicznych w roczniku 2014.

Mgr Katarzyna IDŹKOWSKA – nauki ekonomiczne, absolwentka Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie – 2014. Od 2014 r. uczestniczka studiów doktorskich prowadzonych przez Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Przygotowuje pracę doktorską w Katedrze Polityki Europejskiej, Finansów Publicznych i Marketingu.